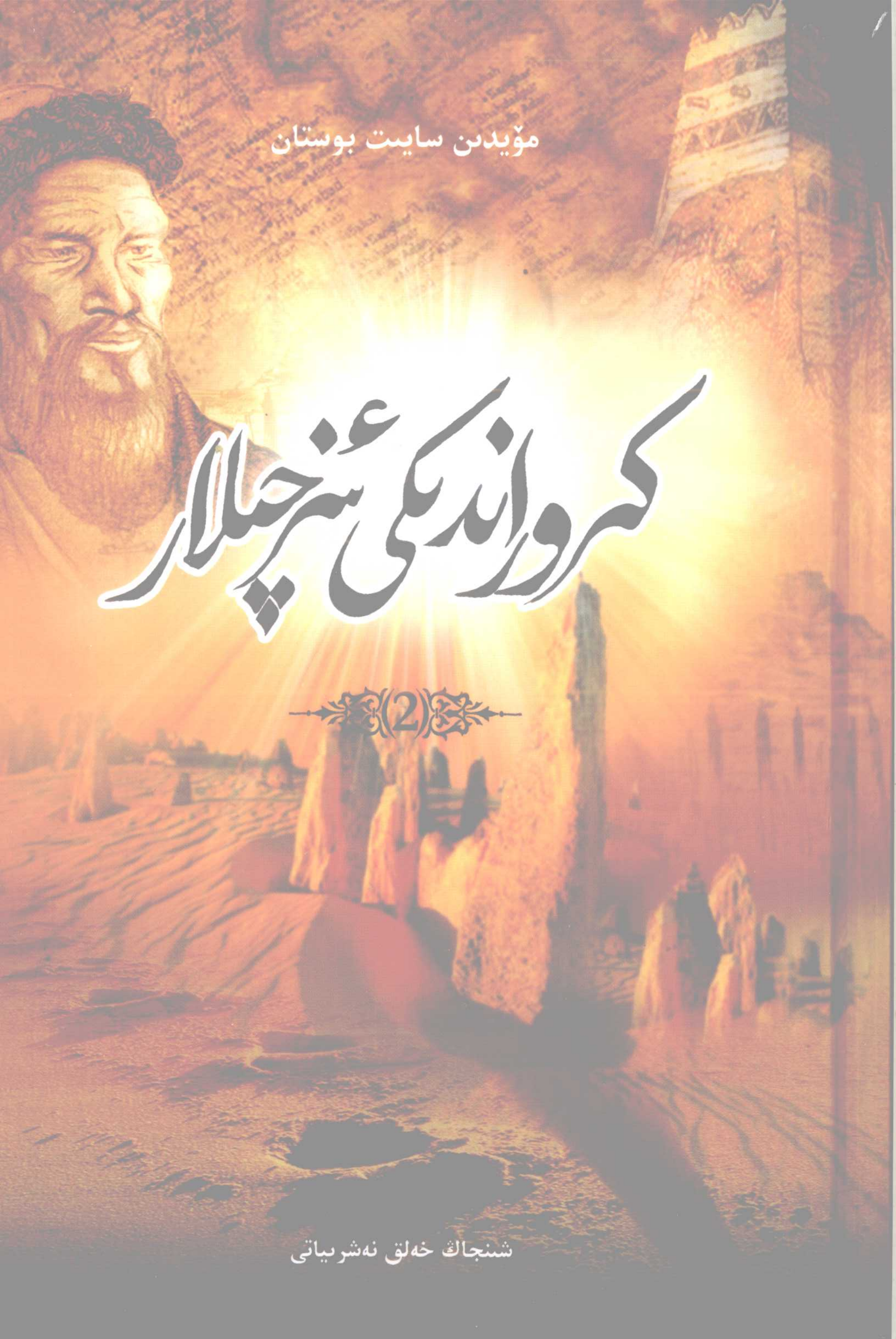

مۆيدىن سايىت بوستان

كرواندكى ئزچلار

(2)

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

مۆيدىن سايىت بوستان

كىرۋاندىكى ئىزچىلار

(ئىككى قىسىملىق تارىخىي رومان)

2

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

图书在版编目(CIP)数据

楼兰足迹(上下)/莫依丁·萨依提著。
—乌鲁木齐：新疆人民出版社，2008.1（2009.5 重印）
ISBN 978—7—228—11347—7

Ⅰ.楼… Ⅱ.莫… Ⅲ.长篇小说—中国—当代—维吾尔语（中国少数民族语言）Ⅳ. I247.5

中国版本图书馆 CIP 数据核字（2008）第 001244 号

作　　者	莫依丁·萨依提
责任编辑	帕提古丽·米吉提
责任校对	赛娜瓦尔·依布拉音，再米拉·菲达
封面设计	买买提·诺拜提
出版发行	新疆人民出版社
电　　话	(0991)2827472
地　　址	乌鲁木齐市解放南路 348 号
邮政编码	830001
印　　刷	新疆金版印务有限公司
经　　销	新疆维吾尔自治区新华书店
开　　本	880×1230 毫米　1/32
印　　张	41.375
版　　次	2008 年 1 月第 1 版
印　　次	2009 年 5 月第 2 次印刷
印　　数	5001—8000 册
定　　价	88.00 元

كروراندىكى ئىزچىلار

(ئىككى قىسىملىق تارىخىي رومان)

ئاپتورى: مۆيدىن سايىت بوستان
مەسئۇل مۇھەررىرى: پاتىگۈل مىجىت
مەسئۇل كوررېكتورى: سەنەۋەر ئىبراھىم، زەمىرە پىدائىي
مۇقاۋىسىنى لايىھىلىگۈچى: مەمەت نەۋبەت
نەشر قىلىپ تارقاتقۇچى: شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى
تېلېفون: 0991—2827472
ئادرېسى: ئۈرۈمچى شەھىرى جەنۇبىي ئازادلىق يولى 348 - نومۇر
پوچتا نومۇرى: 830001
باسقۇچى: شىنجاڭ جىنبەن مەتبەئەچىلىك چەكلىك شىركىتى
ساتقۇچى: شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق شىنخۇا كىتابخانىسى
فورماتى: 880×1230 مىللىمېتىر 1/32
باسما تاۋىقى: 41.375
نەشرى: 2008 - يىلى 1 - ئاي 1 - نەشرى
باسمىسى: 2009 - يىلى 5 - ئاي 2 - بېسىلىشى
تىراژى: 5001—8000
كىتاب نومۇرى: ISBN 978—7—228—11347—7
باھاسى: 88.00 يۈەن

مۇندەرىجە

بىرىنچى باب چىلبۆرىلەر چاڭگىلىدىن قۇتۇلۇش 1

ئىككىنچى باب لوپ كۆلىگە ۋە ئالتۇنتاغقا سەپەر ... 70

ئۈچىنچى باب ئەجەب چېچىلىپ ياشاپتۇق 150

تۆتىنچى باب يۇرت ئاتىسىنىڭ كەچۈرمىشلىرى 213

بەشىنچى باب قۇملۇقتا ئىز قىدىرىش 283

ئالتىنچى باب هالاكەتلىك قۇملۇقتىكى سەپەر 358

يەتتىنچى باب بۈيۈك بايقاشلار 432

سەككىزىنچى باب مۆجىزىلىك بايقىلىش 493

توققۇزىنچى باب بۇنداق قىلماڭلار 560

此为试读，需要完整PDF请访问：www.ertongbook.com

بىرىنچى باب

چىلبۆرىلەر چاڭگىلىدىن قۇتۇلۇش

«بۇنىڭدىن كېيىنكى قەدەمنى سىز بىسىپ ، ئەنە شۇ ئەپسانىلەر ئىنتايىن كۆپ بولغان دىيارغا بارغان بولسىڭىز ياخشى بولاتتى . بۇ دىيارغا ياۋروپادىن بىرەر ئادەم قەدەم باسقىنى يوق . ئۇيغۇرلار ماكانى شەرقشۇناسلىقتا ئەپسانىۋى بىر دۇنيادۇر» .

— پ .پ .سىمىنوفنىڭ چوقان ۋەلىخانوفقا يازغان خېتىدىن .

1

— ت . تاغا

— ھە ، نېمە ؟

— پرژىۋالىسكىيمۇ ھەربىي ئىكەن - ھە ؟

— ھەئە . ھە ، نېمە دېمەكچىسەن ؟

— دېمىنا... ئەمدى...

— بىر گېپىڭ باردەك قىلىدۇ ، ئىچىڭگە تارتىۋالماي قېنى دېگىنە ، نېمە دېمەكچىدىڭ ؟

— ئىلگىرى ئۇ تەرەپتىن كەلگەن چوقان ۋەلىخانوفمۇ ھەربىي ئىكەندۇق - ھە ؟

— ھە ، نېمە دېمەكچىلىكىڭنى بىلدىم ، يارايسەن ، مەسىلىنى مانا مۇشۇنداق قوۋزىقىغا قاراپ ئەمەس ، ئىچ - باغرىنى يېرىپ تۇرۇپ چۈشىنىش كېرەك . راست ، سەن ئېيتقاندەك چوقان ۋەلىخانوفمۇ ھەربىي ئىدى ، پرژېۋالىسكىيمۇ ھەربىي .

— نېمىشقا ھەربىيلەرنىلا ئەۋەتىدۇ ؟

— نېمىشقا دەمسەن ، بۇ چارپادشاھ كېڭەيمىچىلىكىنىڭ ئېھتىياجىدىن بولىمامدۇ . ئۆزىنى «كونا پاتماس» دەپ تەرىپلەيدىغان قېرى جاھانگىر ئەنگلىيە ھىندىستاننى بازا قىلىپ تۇرۇپ بىر تەرەپتىن شەرقىي - جەنۇبىي ئاسىياغا كېڭىيىشنىڭ كويىدا بولسا ، يەنە بىر تەرەپتىن ، شىزاڭ بىلەن شىنجاڭغا ، ئاندىن ئوتتۇرا ئاسىياغىچە ئاياغ بېسىشنىڭ شىرىن چۈشىنى كۆرۈپ كەلمەكتە ئىدى . يېقىندىن باش كۆتۈرگەن چارپادشاھ جاھانگىرلىكى كېڭەيمىچىلىكتە چاققان چىقىپ ئوتتۇرا ئاسىيانى ناھايىتى تېزلىكتە ئۆز تەسەررۇپىغا ئېلىۋالدى . بۇنىڭدىن ئەنگلىيە ئەلەم يۇتۇپ ، جىددىيلىشىپ قالدى . ئەمما ، يېڭى ، تەلۋە چاررۇسىيە جاھانگىرلىكى بىلەن يۈزمۇيۈز دوقۇرۇشۇپ قېلىشتىن ئېھتىيات قىلىپ ، شىنجاڭنى ئارىلىق ، ئافغانىستاننى پاسىل قىلىپ ، شىنجاڭغا كۆز تىككىنىچە توگۇلۇپ تۇرۇپ قالدى ، ئازراق پۇرسەت ۋە ئىمكانىيەت بولسىلا بۇ زېمىنغا ئېتىلىشقا تەييار ئىدى . ئەنگلىيىنىڭ بۇ نىيىتى چارپادشاھقىمۇ ئايان ئىدى . شىنجاڭغا دەرھال ئەسكەر چىقىراي دېسە ، يېڭىلا ئىشغال قىلىنغان ئوتتۇرا ئاسىيادىكى گوبىرناتورلۇق[1] مۇستەملىكىچى ھاكىمىيىتى تېخى مۇستەھكەملىنىپ كەتمىگەنىدى . ئۇنىڭ ئۈستىگە شىنجاڭ توغرۇلۇق ئەتراپلىق ، ئىشەنچلىك مەلۇماتقا ئىگە ئەمەس ئىدى . بۇنداق ئەھۋالدا ئاياغ باسسا پاتقاققا پېتىپ قېلىشتىن ياكى بىرەر مىخقا ئۇسۇپ قېلىشتىن ئېھتىيات قىلىپ قالدى .

— ھە ، شۇڭا بىزنى چېكىپ بېقىش ئۈچۈن ھېلىقى ، نېمىتى ، ھە ، ھېلىقى جۇغراپىيىچىنى ئەۋەتىپ بېقىپتىكەن - دە ؟

---

[1] گوبىرناتور — ھەربىي ، مەمۇرىي ھوقۇقلۇق باش ۋالىي .

— دېگىننىڭ توغرا ، لېكىن ئۇ تەڭرىتېغىننىڭ جۇغراپىيىلىك ئەھۋالىنى تەكشۈرۈش ، خانتەڭرى چوققىسىغا چىقىشنىلا نىشانلىغاچقا ، ئۇنىڭ چەكلىك دائىرىدىكى مەلۇماتلىرى چارروسىيىنىڭ ھەربىي دائىرىلىرىنى قانائەتلەندۈرەلمىدى . ئارىدىن ئىككى يىلمۇ ئۆتمىگەن ۋاقىتتا سىمىنوفنىڭ[1] دالالىتى ۋە تەشەببۇسى بىلەن رۇسىيىلىك قازاق ئوفىتسېر چوقان ۋەلىخانوف ئالاھىدە تاپشۇرمىلارنى ئېلىپ قوقانلىق سودىگەر نامىدا نىقابلىنىپ شىنجاڭغا كىردى . جەمئىيەت تەكشۈرۈش ئارقىلىق ، بولۇپمۇ جەنۇبىي شىنجاڭ خەلقىنىڭ بېشىغا كەلگەن قىسمەتلەردىن ھەيران قالدى ، چۆچۈدى . چىرىك مانجۇ ھۆكۈمرانلىرىنىڭ زورلۇق - زومبۇلۇقلىرى ، زۇلمى يەتمىگەندەك ، ئۆزلىرىنى «پەيغەمبەر پۇشتى» ، «سەئىد» ، «پىر - ئەۋلىيا» ، «خوجا - ئىشان» ئاتىۋالغان قوقان ، بۇخارا ، بەدەخشانلىق جاھالەتچى خوجا - ئىشانلارنىڭ بۇ ديار خەلقىگە كەلتۈرگەن بالايىئاپىتىنىڭ ئاقىۋىتى ئۇنىڭ مۆلچىرىدىكىدىنمۇ ئېغىر ئىدى . خەلقنىڭ نادانلىقى ۋە دىنىي ئېتىقادىدىن پايدىلىنىپ خوجا - ئىشانلار ئۇلار ئارىسىغا جاھالەتچىلىك ، يۇرتۋازلىق ، مەزھەپچىلىك ، ئەسەبىي خۇراپىيلىق ، قۇلچىلىق ئۇرۇقىنى چېچىپ ، بۇ خوجا - ئىشانلار ھەرقانچە گۇناھلىق ئىش قىلسىمۇ ، قانخورلۇق ، زىناخورلۇق قىلسىمۇ ، ئۇلارنى گويا ساۋابلىق ئىش قىلىۋاتقان «پىر - ئەۋلىيالار» دەپ چوقۇنىدىغان ھالەتكە كەلتۈرۈپ قويغانىدى .

چوقان ۋەلىخانوف مۇنداق بىر ئەھۋالنى چېلىقتۇرۇپ قالدى :

جەنۇبىي شىنجاڭدىكى ئاۋات بىر شەھەر ، بازار كۈنى ئىدى . كوچىدا ئادەملەر مىغ - مىغ بولۇپ ، يېنىك شامالدا چايقىلىپ ئېقىۋاتقان سۇدەك ئادەم ئېقىنىنى ھاسىل قىلغانىدى . يالاڭ ئاياغ ،

---

[1] پ .پ .سىمىنوف — مەشھۇر جۇغراپىيە ئالىمى . ئۇ 1857 - يىلى تەڭرىتېغىغا جۇغراپىيىلىك تەكشۈرۈشكە كېلىپ خانتەڭرى چوققىسىغا چىققان ، شۇ تەكشۈرۈشتە «تەڭرىتاغقا ساياھەت» ناملىق كىتاب يازغان . شۇ تۆھپىسى ئۈچۈن چارپادىشاھ ئۇنىڭغا : «تيانشانىسكىي» دېگەن نامنى بەرگەن ھەم رۇسىيە جۇغراپىيە ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ رەئىسى بولغان . بۇ جەمئىيەت نوپۇزلۇق جەمئىيەتلەرنىڭ بىرى بولۇپ ، رۇسىيىنىڭ ھەرقايسى جايلىرىغا ھەم قوشنا دۆلەت - رايونلارغا جۇغراپىيىلىك ئىلمىي تەكشۈرۈش خادىملىرىنى ئەۋەتىپ تۇراتتى ، چارروسىيە ھەربىي دائىرىلىرىنى مۇھىم مەلۇماتلار بىلەن تەمىنلەپ تۇراتتى .

جۇل ـ جۇل ياماق كىيىم، تەر ۋە باشنىڭ يېغىدا مايلىشىپ ئۆز رەڭگىنى يوقاتقان، قېتىپ كەتكەن شاپاق دوپپا، بادام دوپپا، پىژغىرىم تومۇزدىمۇ شاپاق دوپپىغا چىقىنالماي ئۆڭ تېرە تۇماق كىيىشىۋالغان بۇ كىشىلەرنىڭ توپا باسقان چىرايىدىن سولغۇن ـ مىسكىنلىك، غەم ـ ئەندىشە، نامراتلىق يېغىپ تۇراتتى. بۇ ئادەم ئېقىنىدا ئارىلاپ قاما ـ كەمچەت تۇماق، ئېسىل تون ـ يەكتەك كىيگەن، ياسىداق ئات، قېچىر مىنگەن كىشىلەرمۇ ئۇچراپ قالاتتى. بازارچىلار ئارىسىدا ئاندا ـ ساندا خوتۇن ـ قىزلارمۇ بار ئىدى. ھەممىسىنىڭ يۈزى چۈمبەل، پەرەنجىلەر بىلەن يېپىقلىق بولۇپ، قايسىسى ياش، قايسىسى قېرى، قايسىسى سەت، قايسىسى چىرايلىق، قايسىسى ئورۇق، قايسىسى سېمىز، پەرق ئەتكىلى بولمايتتى، پەقەت يالاڭغىداقلىرىنىڭ پۇتىدىغا قاراپ ياش ـ قېردلىقىنى، ئورۇق ـ سېمىزلىكىنى قىياس قىلغىلى بولاتتى.

كوچىنىڭ ئىككى تەرىپىدە ئىككىدىن تۆت مۇھتەسىپ[1] دەررىسىنى تۇتقىنىچە جازالاشقا تەييار ھالەتتە كىشىلەرنى ئارىلاپ يۈرەتتى. بىردىنلا كىشىلەرنىڭ ۋاراڭ ـ چۇرۇڭلىرىنى بېسىپ: «ۋاي ئاللا!»، «ۋايجان!»، «ۋاي ئانا!» دەپ ئۈزۈلدۈرمەي ۋارقىرىغان نازۇك، زىل بىر ئاۋاز ئاڭلاندى. كىشىلەر شۇ تەرەپكە بويۇندىشىپ قاراشتى. تۆت مۇھتەسىپمۇ تەڭلا ئادەم ئېقىنىنى يېرىشىپ ئاۋاز چىققان يەرگە يېتىپ كېلىشتى.

ئادەتتىكىدەك ئېگەرلەنگەن قېچىر مىنگەن، پۇتىغا مەسە ـ كالاچ، ئۇچىسىغا كونىراپ كەتكەن چەكمەن پەشمەت، بېشىغا سۇپى ـ ئىشانلارنىڭ تۆپىلىكى ئېگىز، ئۇچلۇقراق، تۆت قىرلىق، ئالا ـ چىپار گۈللۈك تەقىيىسىنى كىيگەن، چاشقان بۇرۇت، ئوتتۇرا ياش بىلەن قىران ياش ئوتتۇرىسىدىكى بىر ئەيلەن قامچىسىنىڭ دەستىسى بىلەن بىر ئايالنىڭ پەرەنجىسىنى قايرىپ ئېچىۋەتكەنىدى.

---

① مۇھتەسىپ — شەرىئەت قانۇنى بويىچە كىشىلەرنى يامان، ناشايان ئىشلاردىن توسىدىغان نازارەتچى.

بۇلاقتەك ئويناق بىر جۈپ شەھلا كۆز ، ئورغاقتەك ، ياق ، ھىلال ئايدەك ئىنچىكە ، ئەگمە قاپقارا قاش ، تۆكۈلۈپ تۇرىدىغان تالا ـ تالا ئۇزۇن كىرپىكلەر… جىمى گۈزەللىك چىرايىغا جەملەن‌گەن بۇ ساھىبجامال ، بىر قارىغان كىشىنىڭ كۆزىنى لال ، يۈرىكىنى كاۋاپ قىلاتتى ، بۇ ساھىبجامال ئەمدىلا بالىلىق مۇساپىسىنى تۈگىتىپ ، رەسىدىلىك كۆۋرۈكىدە تۇرۇۋاتقان مەسۇم قىز ئىدى . قىز يۈزىنى ياپماق بولاتتى ، چاشقان بۇرۇتلۇق بولسا قامچىنىڭ دەستىسى بىلەن قايرىۋېلىپ ياپقىلى قويمايتتى ، ياپسا ئېچىۋېتەتتى .

دەررىسىنى ئېگىز كۆتۈرگىنىچە دىۋەيلىشىپ كەلگەن تۆت مۇھتەسىپ كۈپكۈندۈزدە خوتۇن ـ قىزلارغا نامەھرەملىك قىلغان بۇ نائەھلىنى قېچىردىن تارتىپ چۈشۈرۈپ دەررىگە باسماقچى بولدى . ئۇلار چاشقان بۇرۇتنىڭ يۈزىگە قارىدىيۇ ، كۆتۈرۈلگەن دەررىسى كۆتۈرۈلگىنىچە بوشلۇقتا ئېسىلىپ قالدى .

— ۋاي ، خوجام پاشا ، سىلىمىتىلە ، بىز… بىز… — مۇھتەسىپلەر تىلى ئىككەشىپ قالغاندەك ئاران شۇنى دېيىشتى ـ دە ، كىشىلەر ئارىسىدا كۆزدىن غايىب بولۇشتى .

نائەھلىنى ئۇرغىلى دەۋرەپ كېلىشكەن «ئىمانى كۈچلۈك» ، «ئەركەك تۈكى بار» بىر توپ كىشىلەرمۇ «خوجام پاشا» دېگەن ئىسىمنى ئاڭلاپ ، بەزىلىرى كېلىۋاتقان جايىدىلا توختاپ قېلىشتى ، كۆپلىرى سالپىيىشىپ كەينىگە داجىشتى .

«خوجام پاشا» دېيىلگەن بۇ ناكەس ، ئادەم كاللىسىدىن مۇنار ياسىغان ، جاللاتلىقتا ئالەمدە بىر ، قارا تاغلىقلارنىڭ كاتتىۋېشى ۋەلىخان تۆرىنىڭ مۇشۇ يۇرتتا تېپىشىپ قالغان قۇدىسىنىڭ ئۆكىسىنىڭ ھارامدىن تېپىلىپ قالغان ئاسراندى نەۋرىسى خوجابەردى ئىدى . خوجابەردى بالا چېغىدىلا خوجا ـ ئىشانلارغا قول بېرىپ سوپىلىق يولىغا كىرگەچكە ، «بالا ئىشان» دېيىلىپ ، ئەتىۋارلىنىپ ئەركە ، ئالىقانات چوڭ بولغانىدى ، كېيىن مەخسۇس ۋەلىخان تۆرىگە مۇخلىس بولۇپ ئۇنىڭ يېقىن مەھرەملىرىدىن بولۇپ قال-

دى. شۇنىڭدىن باشلاپ ئۇنىڭ خوجابەردى، «بالا ئىشان» دېگەن ئىسىم - ئاتاقلىرى قېلىپ قېلىپ «خوجا پاشا» دەپ ئاتىلىدىغان بولدى. بۇرنىنىڭ ئاستى قارىداشقا باشلىغان چاغدىلا ئالىقانات قىلىقلىرى تېخىمۇ قاناتلىنىپ، ئاسمانغا پىچاق ئاتىدىغان، ئەسكىلىك، زومبۇلۇق، بۇزۇقچىلىقتا ھېچكىمدىن ئەيمەنمەيدىغان سېپى ئۆزىدىن لۈكچەك بولدى. مازار، خانىقالاردىكى داشقازان ئۈمىچىغا تەلمۈرۈپ يۈرىدىغان بىر قىسىم ياش سوپىلار: «بۇغدايىنىڭ باھانىسىدە قارىمۇق سۇ ئىچتى» دېگەندەك، ئۇنىڭ ئەتراپىغا چىۋىندەك ئولىشىپ، يېقىن ھەمتاۋۇقىغا، ئىشارە قىلىپ قويسا ھەرقانداق ئەسكىلىكتىن يانمايدىغان قول چومىقىغا ئايلىنىشقانىدى.

«خوجا پاشا» ئىككى يېنىدىكى قولچوماقلىرىغا كۆزى بىلەن ئۆزلىرى بىلىشىدىغان ئىشارە قىلىپ قويۇپ، قېچىرىنى قامچىلاپ كېتىپ قالدى. تەمبەل بىر چوماقچى قىزنى دەس كۆتۈرۈپ مۈردىسىگە ئېلىپ ماڭدى. قىز تېپىچەكلەيتتى، يۇلقۇناتتى، يۇلقۇنۇپ تېپىچەكلىگەچ: «ۋايجان!»، «ئانا!» دەپ توۋلايتتى، ۋارقىرايتتى، نالە قىلاتتى. شۇنچە مىڭ - مىڭ ئادەم دېڭىزى ئىچىدىن ئارىغا چۈشۈپ قىزنى ئايرىۋالىدىغان بىر ئەركەك چىقمىدى. «خوجا پاشا»نىڭ بۇ زورلۇق - زومبۇلۇقى، بۇ كىشىلەرنىڭ نەزىرىدە خۇددى شاھ مەشرەپ مەسچىت پەشتىقىدا تۇرۇپ ئىمام - موللىلارنىڭ كاللا - بېشىغا، سەللە - دەستارلىرىغا سىيگەندەك، قاردىماققا ئەسكى ئىشتەك، ئەمما ئەۋلىيالىق قىيامىدا تۇرۇپ قىلىنغان ساۋابلىق، خەيرلىك ئىش ئىدى...

چوقان ۋەلىخانوف سودىگەرلەر سارىيىدىكى ھۇجرىسىدا كىچىك شىرە ئۈستىگە سىپتا خوتەن قەغىزىدىن ئۆزى تۈپلىۋالغان قېلىن دەپتەرنى ئېچىپ قويۇپ، قومۇش قەلەمنى تۇتقىنىچە قوشۇمىسىنى تۈرۈپ خىيالغا چۆكۈپ ئولتۇرماقتا. ئۇنىڭ خىيال قۇشى بايا بازاردا كۆرگەن ئەھۋال ئۈستىدە ئەمەس، يىراق ئۆتمۈشنىڭ يۈكسەك ئېگىزلىكلىرىدە پەرۋاز قىلماقتا ئىدى...

此为试读，需要完整PDF请访问：www.ertongbook.com

بۇ جاھان، مۇشۇ ئىنسانىيەت تەرەققىياتىنىڭ ھەرقايسى دەۋر - مەزگىللىرىدە ئۆزىنىڭ ئەقىل - پاراسىتى بىلەن تاڭ شەپىقىدەك چاقناپ تۇرىدىغان ئاجايىپ مەدەنىيەتلەرنى ياراتقان؛ ئالەمنى بېشىغا كىيگەن ماكادونىيىلىك ئىسكەندەرنى پەم - پاراسىتى ۋە جەڭگىۋارلىقى بىلەن ھەيران قالدۇرۇپ كەشىنى توغرىلاتقان؛ رىم ئىمپېرىيىسىنىڭ يۈرىكىنى دىر - دىر تىترىتىپ، ياۋروپا ئىمپېراتورلىرىنىڭ بېشىدا قامچا ئوينىتقان ئاتىللادەك باتۇر ئەزىمەتلىرى؛ تۇران زېمىنىنى، ئۆزىنىڭ ئىززەت - غۇرۇرىنى، قىممىتىنى قوغداش يولىدا ئۇرۇشخۇمار، كۆرەڭ ئىران شاھى كەيخىسراۋغا قارشى ئات سالغان، جەڭ ماھارىتى بىلەن رەقىبىنى يېڭىپ، كاللىسىنى ئۇنىڭ ئۆزى خۇمار ئادەم قېنىغا چىلاپ قان تۆككەنگە تويدۇرغان تۇمارىستەك شىر يۈرەك خوتۇن - قىزلىرى بار، ئوغۇزخاندەك خانلىرى، يۈسۈپ خاس ھاجىپ، مەھمۇد كاشغەرىيدەك يېتۈك ئەللامىلىرى بار، شەرقتە، ھېچ دېمىگەندىمۇ تۈركىي قوۋملارغا ئۈلگە بولارلىق شان - شۆھرىتى، سەلتەنىتى بولغان شۇنداق بۈيۈك خەلق ئەۋلادلىرىنىڭ جاھالەتچى خوجا - ئىشانلارنىڭ كاساپىتىدىن چۈشۈپ قالغان ھازىرقى بىچارە ھالىغا ئېچىنماقتا، ئويلانماقتا، خىيال سۈرمەكتە... ئۇ مۇقاۋىسىغا «ئالتە شەھەر خاتىرىلىرى» دەپ نام قويغان دەپتەرگە ئالدىنقى كۈنلىرى پۈتكەن مىسرالارغا ئارىلاپ كۆز يۈگۈرتتى.

«... قەشقەرلىكلەر چەت ئەل مۇھاجىرلىرىنى يەكلىمەي ئۇلارنىڭ ئىززىتىنى قىلىدۇ. جاھاندا ئۆز ئىززىتىنى بىلمەي قالىدىغان شۇنداقمۇ كىشىلەر باركى، سەن ئۇلارغا يول قويۇپ، ئىززىتىنى قىلساڭ، ئۇ سېنى ئاجىز چاغلاپ، جاھاندىكى جىمى ئەسكىلىكنىڭ ھەممىسىنى قىلىپ، بېشىڭغا چىقىۋالىدۇ. ئۇنداق كىشىلەرگە يول قويۇش ئاقىلانىلىك ئەمەس. قوقانلىقلار ئەنە شۇنداق كىشىلەر جۈملىسىگە كىرىدۇ...»

«... ئوتتۇرا ئاسىيالىقلار (جۈملىدىن جەنۇبىي شىنجاڭ ئۇي-

غۇرلىرى — ئا) خوجىلارنىڭ ھەممە ئىشلىرىنى قەتئىي توغرا دەپ ئىشىنىدۇ . خوجىلار زىناخورلۇق قىلسا ، ھاراق ئىچسە ، كوچىلار-دا ئاياللارنى تۇتۇۋېلىپ چۇمبىلىنى ئېچىۋەتسە ، كىشىلەرگە ئۇلار ساۋابلىق ئىش قىلىۋاتقاندەك تۇيۇلىدۇ . ھېچكىم ئۇلارنى توسۇشقا جۈرئەت قىلالمايدۇ . بولۇپمۇ ، قەشقەرلىكلەر خوجىلارنى كاتولىك مۇخلىسلىرى پاپانى ھۆرمەتلىگەندەك ھۆرمەتلەيدۇ . ئۇلار خوجى-لارنى بارلىق ئىنسانلاردىن پاك ئىنسان دەپ قارايدۇ... »

ئۇ يەنە بىرپەس خىيال سۈرۈپ ئويلانغاندىن كېيىن ، قومۇش قەلەمنى قەغەزگە تىركىدى :

«... بۇ مىللەتنىڭ بېشىغا كېلىۋاتقان پۈتمەس - تۈگىمەس قۇللۇق ئاسارىتى ، زورلۇق - زومبۇلۇق ۋە ئادالەتسىزلىكلەر ، ئەنە شۇنداق بىر - بىرىگە ئىشەنمەسلىك ، ھۇرۇنلۇق ، يالغانچىلىق ، بۇزۇقلۇق دېگەندەك ئىللەتلەرنىڭ يامراپ كېتىشىگە سەۋەبچى بولۇ-ۋاتىدۇ . لېكىن ، بۇ مىللەتنە باشقا مىللەتلەرگە نىسبەتەن بولمىغان شۇنداق بىر سېھرىي كۈچ باركى ، ئەگەر بۇ مىللەت باشقىچە بىر ئەۋزەل شارائىتقا ئىگە بولسىلا ، ئۆزلىرى بىلەن بىر دىندىكى باشقا مىللەتلەرنى ئارقىدا قالدۇرۇپ ھەممىنىڭ ئالدىغا ئۆتۈپ كەتكەن بولاتتى... »

— چوقان ۋەلىخانوفنى بىزئاز چۈشىنىۋاتىمەن . ئۇ بىزگە ھېسداشلىق قىپتۇ ، ھە ، ت.تاغا...

— ھە ، نېمە ؟ بولدى ، ئەمدى ئۇلار توغرىسىدىكى گەپنى قويۇپ ، پارىخمىزنى كىچىك يۈلتۇز تېغى داۋىنىدا كورلىغا كې-لىشنىڭ تەييارلىقىنى قىلىۋاتقان پرژىۋالىسكىيلارغا يۆتكەيلى .

2

— قايتىپ كېتەي دەمسەن ؟

— قايتىپ كېتەي . ئاڭلىسام سەن بارماقچى بولغان جاي

قىپچاق دالىسىدىنمۇ قورقۇنچلۇق ئىكەن.

— شۇنداقمۇ؟ — پرژىۋالىسكىي گەپنى ئۇزارتىپ ۋاقتنى ئۆتكۈزۈۋەتكۈسى كەلمەي، شويكوۋىسكىيدىن تەنىلىك قىلىپ شۇنچىلىكلا سورىدى.

ساياھەتچىلىك، ئېكسپېدىتسىيىگە دائىر كىتابلارنى ئانچە-مۇنچە ئوقۇپلا بۇ ساھەگە قىزىقىپ قالغان شويكوۋىسكىي پرژىۋالىسكىينىڭ تەكلىماكانغا ئېكسپېدىتسىيىگە بارىدىغانلىقىنى ئاڭلاپ، ئۇنىڭ گۇرۇپپىسىغا قوشۇلغانىدى. يۇقىرى قاتلام ئائىلىدە قاتتىق-يىرىك كۆرمەي، ئىسسىق-سوغۇققا چىلىقماي ياغ ئىچىدىكى بۆرەكتەك چوڭ بولغان بۇ ئېسىلزادە خام پىشماق، تەگرىتېغىنىڭ تارمىقى كىچىك يۇلتۇز داۋىنىغا يامىشىۋاتقاندىلا ۋايساشقا باشلىغانىدى. «ھېلىتىن بۇنداق قاقشىسا، تەكلىماكان قۇملۇقىغا بارغاندا ئۆلۈپ بېرەمدۇ نېمە، گۇرۇپپىغا قوشۇۋالمىسام بوپتىكەن. ئەمدى قانداق قىلغۇلۇق؟» دەپ بېشى قېتىپ تۇرغاندا، شويكوۋىسكىي قايتىپ كېتىش تەلىپىنى قويۇۋىدى، پرژىۋالىسكىيغا موك خۇشياقتى. تۆمۈرنى قىزىقىدا سوقۇپ، قولىغا يېتەرلىك يول راسخوتى بېرىپ، ئارا يولدا ئېلىۋالغان بىر ياللانما خادىمنى قوشۇپ غۇلجىغا يولغا سېلىۋەتتى.

1860-يىللاردا، شىنجاڭنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدا چىركىن مانجۇ-چىڭ ھۆكۈمرانلىقىنىڭ زۇلمىغا قارشى خەلق قوزغىلاڭلىرى كۆتۈرۈلۈپ، كۇچا راشىدىن خوجا ھاكىمىيىتى، خوتەن ھەبىبۇللا ھاجى ھاكىمىيىتى، قەشقەر سىدىق بەگ ھاكىمىيىتى، شىمالدا ئىلى سۇلتانلىقى تىكلەندى. جەنۇبىي شىنجاڭدىكىلىرى قوقانلىق ياقۇپبەگنىڭ «تەقۋادار ئىسلام مۇخلىسى» نىقابىدىكى ھىيلە-نەيرەڭلىرىدە ۋەيران بولدى. ئىلى سۇلتانلىقى بولسا، ياقۇپبەگ ئەسكەرلىرى ماناس دەرياسى بويلىرىغىچە يوپۇرۇلۇپ بارغاندا، مانجۇ ھاكىمىيىتى بىلەن پىچىرلىشىۋالغان چارروسىيە جاھانگىرلىكى تەرىپىدىن ئىشغال قىلىنىۋېلىنىدى. شۇڭا شويكوۋىسكىينىڭ يۇرتىغا كاشىلىسىز كېتەلىشىدە گەپ يوق ئىدى.

پرژېۋالېسكىينىڭ ئېكسپېدىتسىيە گورۇپپىسىدا تەرجىمان ئابدۇللا يۇسۇپ قوشۇلۇپ يەتتە كىشى بار ئىدى. غۇلجىغا كەلگەندە ئىككىسىگە بەزگەك تېگىپ، شۇ يەردىلا قايتۇرۇۋېتىلگەنىدى. ئەمدى گورۇپپىدا تۆت ئادەم قالدى. «بۇمۇ ياخشى بولدى» دېدى پرژېۋالېسكىي ئۆزىگە ئۆزى. چۈنكى ئۇ لوپ كۆلىگە دەريادا كېمە بىلەن بېرىشنى نىشانلىغانىدى. بۇنىڭدا ئادەمنىڭ كۆپ بولغىنىدىن ئازراق بولغىنى ياخشى ئىدى. بۇنداق قىلغاندا دەريا ۋە دەريا ۋادىسىنى جۇغراپىيىلىك تەكشۈرۈۋالغىلى بولىدۇ، يەنە بىر جەھەتتىن خەۋپ - خەتەرمۇ ئاز بولىدۇ.

ئۇلار داۋانغىمۇ چىقىپ بولدى. بۇ داۋان يولى ئادەملەر ئىنتايىن ئاز ماڭىدىغان خەتەرلىك يول ئىدى. داۋاننىڭ ئۇ تەرىپىدىكى قازاق چارۋىچىلار بىلەن بۇ تەرىپىدىكى موڭغۇل چارۋىچىلار ئۇ تەرەپتىن - بۇ تەرەپكە ئۆتمەكچى بولسا، ئارىلىقنى يېقىن دەپ مۇشۇ چىغىر يولدا ماڭاتتى. پرژېۋالېسكىيلارنى غۇلجىدىن كورلىغىچە باشلاپ بېرىشقا ياللانغان توختى ئىلگىرى موڭغۇللار ئارىسىدا بىر مەزگىل تۇرغاچقا، بۇ داۋاندىن ئۇدۇل كورلىنىڭ چەرچى مەھەللىسىگە چۈشۈپ كېتىدىغان يولنى بىلەتتى. پرژېۋالېسكىي خەتەرلىك بولسىمۇ، ئارىلىقنىڭ قىسقىلىقىدىن مۇشۇنداق مېڭىشنى تاللىۋالغانىدى.

پرژېۋالېسكىي گورۇپپىدىكى خادىملارنى قايتىدىن رەتلەپ، مەسئۇلىيەتلىرىنى بەلگىلەپ، نەرسە - كېرەكلەرنى ئىدىتلاپ، تۆت كىشىلىك، ئون بەش ئاتلىق گورۇپپىنى باشلاپ داۋاندىن چۈشۈۋاتقاندا، شاۋرۇن پەشمەت، جىگەر رەڭ چەكمەن شالۋۇر، ئۆتۈك كىيىپ، بېلىگە ئۇزۇن غىلاپلىق خەنجەر ئاسقان، ئادەتتىكىچە توقۇلغان ئات مىنگەن ئىككى كىشى ئۇلارنىڭ ئالدىغا كېلىپ، يورغىلاپ مېڭىۋاتقان ئاتلىرىنىڭ تىزگىنىنى تارتىپ شىپىدە توختىدى. پرژېۋالېسكىيلارمۇ توختاپ ئۇلارغا ھەيرانلىقتا قاراشتى. توختىنىڭ ئېيتىشىچە، بۇ يەرنىڭ ئوت - چۆپلىرى 8 - ئاينىڭ ئونلىرىدىن كېيىن جاندارنىڭ ئاغزىغا چىققۇدەك

بولىدىكەن . شۇڭا ئۇنىڭدىن ئىلگىرى بۇ يەردە چارۋىچىلار بولماي-دىكەن . «بۇ ئادەمسىز يايلاقتا بۇلار نېمىش قىلىدىغاندۇ ، سەپەر-چىلەرگىمۇ ئوخشىمايدۇ ، تاغ قاراقچىلىرىمۇيا» پرژېۋالىسكىي شۇ-لارنى ئويلىدى . قاراقچى بولسا ، بۇنىڭ كارى چاغلىق . ئۇلار خەنجىرىنى چىقىرىپ بولغۇچە ، پرژېۋالىسكىي ئوۋلىغۇدەك بىرەر تاغ جاندارى ئۇچراپ قالسا دەپ ئوقلاپ ئالدىغا توغرا قويۇۋالغان بەشئاتار مىلتىقىنى بەتلەپ بولىدۇ .

كەلگەنلەرنىڭ بىرى بۇلارغا بىر قۇر سەپسېلىپ قارىۋەتكەندىن كېيىن ، ئالدىدىراق تۇرغان توختىدىن :

— سىلەر پورژۋالىسكىينىڭ ئادەملىرىمۇ ؟ — دەپ سورىدى .

— پورژۋالىسكىي ئەمەس ، پرژېۋالىسكىي ، — توختى ئالدى بىلەن ئۇنىڭ سۆزىگە تۈزىتىش بەردى ، — ھە ، بىز شۇ ، مۇنۇ كىشى ، — توختى پرژېۋالىسكىينى كۆرسەتتى ، — پرژېۋالىسكىي بولىدۇ .

توختىدىن گەپ سورىغان ئاتلىق كىشى :

— بىز ئاتلىق غازى ياقۇپبەگنىڭ چاپارمىنى ، — دېدى-دە ، ئىچ تۆش يانچۇقىدىن تۆت چاسا قاتلانغان قەغەزنى ئېلىپ پرژېۋالىسكىيغا بەردى .

پرژېۋالىسكىي قەغەزنى ئېلىپ ئېچىپ قارىدى . قەغەزدە ئۈچ قۇرلا خەت بار ئىدى . پرژېۋالىسكىي خەتنى تەرجىمان ئابدۇللا يۇسۇپكە بەردى .

ئابدۇللا خەتكە كۆز يۈگۈرتتى . خەتتە مۇنداق دېيىلگەنىدى :

«نىكولاي مېخايلوۋىچ پرژېۋالىسكىيغا :

جانابلىرىنىڭ بىز تەرەپكە قەدەم تەشرىپ قىلىشۋاتقىنىڭىزدىن ۋاقىپ بولغاچ ، ئالدىڭىزغا چاپار ماڭدۇردۇق . مەكتۇپىمىزنى كۆرگەن ھامان كورلىدىكى دارۇل سەلتەنەتىمىزگە قاراپ ئاتلانغايسىز .

تەلەپ دىدار ياقۇپبەگدىن (مۆھۈر)

ھىجرىيە مىڭ ئىككى يۈز توقسان ئۈچ ماھى رەجەپ ئون ئۈچ چاھار شەنبە»
(مىلادىيە 1876 ـ يىلى 8 ـ ئاينىڭ 4 ـ كۈنى) .

ئابدۇللا خەتنىڭ مەزمۇنىنى تەرجىمە قىلىپ بەردى .

— بىزمۇ ياقۇپبەگ بىلەن كۆرۈشەلىسەك ياخشى بولاتتى ، دەپ ئويلاپ يۈرەتتۇق ، — پرژىۋالىسكىي تەرجىمانى ئارقىلىق چاپارمەنگە دېدى ، — خەتنى ئېلىپ كەلگىنىڭلار ياخشى بولدى . سىلەر سالتاڭ ئىكەنسىلەر ، بىز يۈكلۈك ، تېز ماڭالمايمىز . بىز بىلەن بىللە ماڭساڭلار ئىچىڭلار پۇشۇپ قالىدۇ . سىلەر ئالدىمىزدا بېرىپ ، بەگكە بىزنىڭ كېلىۋاتقىنىمىزنى خەۋەر قىلىپ قويۇڭلار ، بىز ئارقاڭلاردىنلا يېتىپ بارىمىز .

ئىككى چاپار «قانداق قىلىمىز» دېگەندەك بىر ـ بىرىگە قاراشتى . ياقۇپبەگ بۇلارغا خەتنى ئاپىرىپ بېرىشنىلا ئېيتقان ، ئۇلارنى ئېلىپ كېلىشنى ئاغزىغا ئالمىغان . «ياقۇپبەگنىڭ ئۆز قولىدا خەت يېزىپ ئەۋەتكىنىدىن قارىغاندا ، بۇلارمۇ ئاددىي ئادەملەر ئەمەس . ياق ، بىز سىلەر بىلەن بىللە ماڭىمىز دېسەك ، ‹يالاپ ماڭىمىز› دېگەندەك بولۇپ قالىدۇ . بوپتۇ ، مۇشۇلارنىڭ دېگىنىدەك قىلىپ ، كورلىغا يېقىن يەردە ساقلاپ تۇرساق بولىدۇغۇ» دەپ ئويلىدى . خەتنى بەرگەن چاپارمەن ، ئويلىغىنىنى ھەمراھىغا دېۋىدى ، يەنە بىر چاپارمەن :

— شۇنداق قىلايلى ، ئالدىدا مېڭىپ تۇرايلى ، — دېدى .

— شۇنداق بولسۇن ئەمىسە ، بىز ئاتلىق غازى بېگىمىزگە ئۇلار كېلىۋاتىدۇ ، دەپ خەۋەرىڭلارنى يەتكۈزەيلى ، — دېدى باش چاپارمەن .

ئۇ گېپىنىڭ ئاخىرىغا ، ھايالشىماي بارارسىلەر ، دەپ قوشۇپ قويماقچىدى ، پەرمان قىلغاندەك تۇيۇلۇپ قېلىپ ئىشنى بۇزۇپ قويماي دەپ ئويلىدى ـ دە ، تىلىنى ئىچىگە تارتىۋالدى .

ئۇلار تۇلۇمىدەك سېمىز ئاتلىرىنى ئويناقلىتىپ چېپىپ

此为试读,需要完整PDF请访问: www.ertongbook.com